

UDK 343.11
343.137.5

Problemi posebnega kazenskopravnega obravnavanja mlajših polnoletnikov*

Janez Kramarič**

1. Uvod

Človekova osebnost ima na različnih stopnjah razvoja različne bio-psihološke značilnosti. Za mladostništvo je značilna puberteta s posebnimi biološkimi, fiziološkimi in psihičnimi procesi v razvoju osebnosti, kar daje osebam v tej razvojni stopnji posebno značilnost. V dobi polnoletništva so ti bio-psihološki procesi praviloma končani in osebnost je s tega stališča formirana. Vse pogostejša pa so stališča, da je med mladostništvom in polnoletništvom še vmesna stopnja, v kateri se končujejo bio-psihološki procesi iz pubertete in šele potem nastopi pravo polnoletništvo, v kateri je osebnost že formirana in sposobna za družbeno življenje. Mlajši polnoletniki povprečno še nimajo družbene zrelosti, ker je ta povezana z bio-psihološko zrelostjo. Strokovnjaki ugotavljajo, da se za psihično in družbeno zrelo šteje tista oseba, ki na koncu svojega biološkega razvoja kaže določeno stopnjo samostojnosti v presojanju in zanimanju, stopnjo volje, sposobnosti in prilagodljivosti, kar vse ji omogoča, da razlikuje dovoljeno od nedovoljenega, tako na področju morale kot zakona in da se temu primerno obnaša v družbenem okolju.

Mlajši polnoletniki so ljudje tik pred vstopom v zrelo obdobje, ko bodo morali začeti samostojno življenje in prevzeti različne dolžnosti in socialne obveznosti kot odrasli ljudje. Niso pa še dosegli tiste stopnje fizične in duševne zrelosti, ki jo imajo odrasli; ob upoštevanju splošnih kriterijev zrelosti, so v marsičem še nezreli. Psihološka raziskava je med mlajšimi polnoletniki ugotovila celo vrsto infantilizmov in potez, ki so podobne potezam pubertetnikov in predpubertetnikov. V adolescenci zelo pogosto srečujemo vedenjske motnje, ki se pojavljajo v različnih oblikah in obsegih kot izraz takšne ali drugačne krize. Toda ni vse moteno, kar je moteče. Najbolj konformno in najbolj »prilagojeno« vedenje še zdaleč ni nujno znak duševnega zdravja, zrelosti, ampak je lahko tudi izraz pasivnega podrejanja zahtevam okolja in nekritičnega uklanjanja zapovedanim normam. Pasivnost, nekritičnost in resignacija pa, kot vemo, ne

spodbujajo k zdravi, avtonomni, odgovorni in socialno zreli osebnosti.

Te uvodne ugotovitve zaključujem z ugotovitvami dr. Žmuc-Tomorijeve v njenem delu »Adolescentna kriza«: »Vsak korak naprej v razvoju vedenja otroka, prek vedenja mladostnika do odraslega, je korak v tuj svet in je morda nevaren. Pomeni tudi opuščanje znanega, domačega in varnega; pomeni tudi opuščanje lažjega in manj naporenega v zameno za bolj zahtevno, odgovorno in težje. Razvoj vedenja teče temu navkljub in zato zahteva pogum, voljo in premagovanje s strani mladostnika — s strani odraslega, ki mu želi pomagati, pa malo varovanja, več strpnosti, zelo veliko razumevanja in neskončne spodbude«.¹

2. Mlajši polnoletniki kot nova kategorija v kazenskem pravu

V kriminalni politiki je prevladalo stališče, da je treba mladoletne storilce, torej osebe z določeno stopnjo duševne razvitosti, obravnavati na poseben način, kar terja ne le pravičnost, marveč se to utemeljuje z znanstvenimi dokazi o posebnih fizioloških in psiholoških lastnostih mladostnika. To vodi do sklepa, da je treba tudi polnoletnike, za katere se ugotovi, da so v duševnem razvoju na nivoju mladoletnika, obravnavati v kazenskem pravu podobno kot mladoletnike. V takem primeru je uporaba vzgojnih ukrepov zoper mlajše polnoletnike v njihovem in v družbenem interesu. Posebno kazenskopravno obravnavanje mlajših polnoletnikov je torej še posebno opravičeno z vidika kriminalne politike; daje velike možnosti za učinkovito borbo proti kriminaliteti teh oseb, s tem pa tudi proti kriminaliteti sploh.

Zakonodaje nasplošno težijo k dvigu meja, ki označujejo mladoletništvo kazenskopravno, posebno še zgornje starostne meje. Tako je gornjo mejo 14 in 15 let postopoma zamenjala meja 16, 18 in 21 let. Dolgo je obstajala tendenca, da bi gornja meja mladoletnosti znašala 23, pa tudi 25 let. Razlog naj bi bil v pomanjkanju zrelosti in pa nelogičnost, da se civilnopravna polnoletnost doseže znatno pozneje (v evropskih državah z 18. in 21. letom), kot pa se mladoletnik šteje za odgovornega za svoja dejanja po nacionalnih zakonodajah, kar je najpogostejše med 14. in 18. letom. Toda četudi obstaja zveza med starostjo in zrelostjo je vendar zrelost rezultat daljšega

* Pričujoči sestavek je prirejen povzetek magistrske naloge z istim naslovom, ki jo je 28. 6. 1984 avtor uspešno zagovarjal na Pravni fakulteti v Ljubljani.

** Janez Kramarič, dipl. pravnik, magister kazenskopravnih znanosti, sodnik Temeljnega sodišča v Novem mestu.

¹ Žmuc-Tomorij, s. 12.

človekovega razvoja; na njeno formiranje, oziroma pomanjkanje imajo odločnejši vpliv življenjski pogoji in manj starost. Zato ni utemeljeno povezovati zrelost osebe z njeno starostjo. Tej ugotovitvi v prid govori tudi razlika med sposobnostjo obvezovati se v civilnih poslih in civilnopravno in kazenskopravno odgovornostjo, zrelostjo razumeti, kaj je v kazenskem smislu slabo. Kazensko pravo predstavlja določen minimum, za katerega ni potrebna popolna zrelost, ki se sicer zahteva za civilno pravo. Zato je treba meje kazenskopravne polnoletnosti obravnavati ločeno od civilnopravne odgovornosti.

Z zviševanjem zgornje starostne meje se širi krog oseb, za katere se lahko uporabi specialni tretman proti mladoletnikom, vendar obstajajo pri tem določene meje: treba je upoštevati možnosti in specifične potrebe posamezne države.

V najnovejšem času se zaustavlja progresivno dviganje starostne kazenskopravne polnoletnosti z uvedbo nove kategorije mlajših polnoletnikov v starosti med 18. in 25. letom starosti. Z uvedbo te kategorije polnoletnikov se omejujejo preostre, preveč toge meje, ki delijo vzgojno pravo mladoletnikov od represivnega prava odraslih. Tudi razvoj bioloških, psiholoških in medicinskih znanosti je čedalje bolj opozarjal na to, da v kazenskem zakoniku koledarsko postavljena meja med kazenskopravno mladoletnostjo in polnoletnostjo ne ustreza človekovemu biopsihosocialnemu razvoju.²

Ravno po teh karakteristikah se mlajši polnoletniki razlikujejo od drugih starostnih skupin, kar vodi do potrebe po izločitvi njihove kriminalitete iz splošne kriminalitete.

Fizični in psihični razvoj človeka potekata sicer vzporedno, toda vedno se ne ujemata; telesna zrelost je lahko dosežena pred psihično in obratno. V kazenskem pravu se domneva, da so osebe, ki so dosegle določeno starost, tudi fizično in duševno zrele, če to zrelost ne izključuje kak patološki pojav.

V zvezi z »zrelostjo« pa se pojavljata dve vprašanji: 1. kaj je »zrelost« in 2. kdaj nastopi zrelost osebnosti? Ker smo že uvodoma razjasnili takozvano »splošno zrelost« osebnosti, skušajmo ugotoviti še »družbeno zrelost«. Ta zrelost je dokaj določen pojem. Prevladuje mnenje, da je družbeno zrel tisti, ki ima pozitiven odnos do družbenih vrednot in ki je dosegel družbeno integracijo. Pozitiven odnos do družbenih vrednot se kaže v sprejemanju odgovornosti, v spoštova-

nju družbenih vrednot in v usklajevanju oziroma podrejanju osebnih interesov družbenim interesom. Družbena integracija osebnosti pa je v tem, da človek doseže svoje mesto v družbi z določeno dejavnostjo, z opravljanjem poklica, s tem, da si ustvari družino, z opravljanjem določenih družbenih funkcij. Tudi karakteristike družbene zrelosti (kot velja za biološko in psihično zrelost) kažejo na to, da njen nastanek ni mogoče vezati na striktno določeno starostno dobo.

Na podlagi teh ugotovitev lahko zaključimo, da je mlajše polnoletništvo tudi s sociološkega stališča nestabilno obdobje, obdobje procesov družbenega dozorevanja osebnosti, ko prihaja do družbene integracije osebnosti, pri tem pa prihaja mlajši polnoletnik v nasprotje z željo po brezskrbnem življenju in s potrebo, da si izbere življenjski poklic, ki mu daje sredstva za eksistenco. Vsi ti problemi, s katerimi se srečuje, ko vstopa v življenje, le še povečujejo obstoječo psihično nestabilnost osebnosti mlajšega polnoletnika. Tudi v sociološkem pogledu so mlajši polnoletniki največkrat še neizoblikovane, družbeno nedozorele osebnosti.

Če sprejmemo navedene karakteristike družbene zrelosti, moramo ugotoviti, da je ravno doba med 18. in 25. letom starosti tisti interval, v katerem poteka proces družbenega dozorevanja osebnosti. To je čas, ko mladi ljudje v največjem številu primerov sklepajo zakonsko zvezo, ko začno izvrševati poklic, ko močneje občutijo, da so del družbene skupnosti, do katere imajo določene obveznosti.

Vse te ugotovitve pa kažejo na to, da je mlajše polnoletne storilce kaznivih dejanj zaradi njihovih posebnih značilnosti in lastnosti treba v celoti obravnavati kot posebno kategorijo storilcev kaznivih dejanj. Treba jih je obravnavati drugače kot druge polnoletne storilce kaznivih dejanj. Zato je kazenskopravna kategorija mlajših polnoletnikov kriminološko upravičena.

Dejstvo je, da je po teoriji starostni interval 18—25 let obdobje, v katerem se praviloma konča duševno dozorevanje osebnosti. Zato pri nadaljnjem kriminološkem obravnavanju mlajših polnoletnikov upoštevam to starostno kategorijo.

3. Mlajši polnoletniki v materialnem kazenskem pravu

V našem kazenskem pravu je bil položaj mlajših polnoletnih storilcev kaznivih dejanj najprej urejen v določbah 79 k člena in v II. od-

² Skaberne, Razvoj kazenskega prava za mladoletnike, s. 206.

stavku 27. člena KZ iz leta 1959. Člen 79 k KZ je določal pogoje, ob katerih se lahko mlajšemu polnoletniku (ki v času sojenja ni dopolnil 21 let), izrečejo vzgojni ukrepi: 1. strožje nadzorstvo skrbstvenega organa, 2. oddaja v vzgojni poboljševalni dom. Po določbi II. odstavka 27. člena KZ pa se sme mlajšemu polnoletniku izreči smrtna kazen samo za najtežja kazniva dejanja zoper ljudstvo in državo in zoper oborožene sile, če je zanje predpisana smrtna kazen. Po določbi 79 k člena KZ so se smeli mlajšim polnoletnim storilcem kaznivih dejanj izreči prej navedeni vzgojni ukrepi, bodisi samostojno, ali pa ob pogojni obsodbi (ob pogojni obsodbi samo strožje nadzorstvo skrbstvenega organa, kar je bila izjema od načela, da se obsodba na kazen in izrek vzgojnega ukrepa ne moreta kumulirati).

Uporaba vzgojnih ukrepov zoper mlajše polnoletnike je bila izjemno odstopanje od splošnih pravil, da se zoper te storilce uporablja pravo za polnoletne storilce. Kazenski zakon je izrecno določal, da se smejo vzgojni ukrepi »izjemoma« izreči mlajšemu polnoletniku, ki izpolnjuje pogoje, določene v zakoniku. Iz določb o mlajših polnoletnikih v Kazenskem zakonu SFRJ (člen 82), ki se močno razlikujejo od ustreznih določb v prejšnjem KZ, je izpuščena določba o le »izjemni« možnosti izreka vzgojnih ukrepov polnoletnikom, spremenjeni pa so tudi pogoji za izrekanje vzgojnih ukrepov. Pogoj iz KZ, da se smeta mlajšim polnoletnim storilcem kaznivih dejanj izreči prej navedena vzgojna ukrepa, če je njihova duševna razvitost enaka razvitosti mladoletnika, je povzročal v praksi težave, ki so bile tako v pomanjkanju strokovnjakov za ugotavljanje duševne razvitosti mlajšega polnoletnika, pa je zato večkrat te okoliščine ugotavljalo sodišče samo, kakor tudi v tem, da tudi strokovnjaki niso mogli dati zanesljivega odgovora na vprašanje, ali je duševna razvitost mlajšega polnoletnika enaka razvitosti mladoletnika.

Naša sedanja kazenska zakonodaja pa v določbi 82. člena KZ SFRJ veže uporabo vzgojnih ukrepov na skupno oceno osebnosti storilca in storjenega dejanja, s čimer je ustvarjena širša osnova za uporabo vzgojnih ukrepov zoper te storilce kaznivih dejanj. Sodišču ni treba ocenjevati, ali je glede odgovornosti za storjeno kaznivo dejanje šteti mlajšega polnoletnega storilca kaznivega dejanja kot mladoletnika. Razširjen je tudi register vzgojnih ukrepov; sodišče sme izreči mlajšim polnoletnim storilcem katerikoli obliko strožjega nadzorstva ali pa katerikoli za-

vodski ukrep (torej šest različnih ukrepov). Pri uporabi teh se sodišče ravna po splošnih merilih za izbiro vzgojnega ukrepa, pri čemer upošteva zlasti posebne pogoje za njihovo uporabo pri tej skupini storilcev, namreč s katerim vzgojnim ukrepom je mogoče pri njih najbolje doseči vzgojni namen.

Z določbami 82. člena KZ SFRJ je po moji oceni naša zakonodaja v predpisih materialnega prava pravilno uredila kategorijo mlajših polnoletnih storilcev kaznivih dejanj.

4. Mlajši polnoletniki v procesnem kazenskem pravu

V predpisih procesnega prava pa je še vedno nekaj dilem, ki so nastale zaradi nekaterih nejasnih določb o mlajših polnoletnikih.

Če povežemo določbe člena 452/II ZKP in fakultativnost v določbi 82. člena KZ SFRJ, nastane vprašanje, kako se bo sodeče sodišče moglo odločiti o izreku vzgojnega ukrepa, če nima dovolj potrebnih podatkov.

Po določbi II. odstavka 414. člena prejšnjega ZKP so se procesne določbe, ki se uporabljajo zoper mladoletnike, uporabile zoper mlajše polnoletne storilce kaznivih dejanj, če se je do začetka glavne obravnave ugotovilo, da je njihova duševna razvitost enaka razvitosti mladoletnika. Po določbi II. odstavka 452. člena sedaj veljavnega ZKP pa se tu navedene določbe uporabljajo, če se do začetka glavne obravnave ugotovi, da prihaja glede mlajšega polnoletnika v poštev izrek vzgojnega ukrepa v smislu določbe 82. člena KZ SFRJ. V tem primeru morajo organi, ki sodelujejo v postopku pri procesnih dejanjih, pri katerih je mlajši polnoletnik navzoč, ravnati po tam navedenih določbah ZKP, ki veljajo za mladoletnike.

Določba II. odstavka 452. člena ZKP se torej ne uporabi, če se šele na glavni obravnavi ugotovi, da prihaja glede mlajšega polnoletnika v poštev izrek vzgojnega ukrepa v smislu določbe 82. člena KZ SFRJ. V tem primeru teče postopek po splošnih določbah ZKP. Nastaja vprašanje, na podlagi česa bo sodišče na glavni obravnavi ugotovilo umestnost izreka vzgojnega ukrepa, ki je pogojen z ugotovitvijo storilčeve osebnosti (in okoliščin dejanja), ko pa v predhodnem postopku ni bila ugotovljena storilčeva osebnost. V zvezi s tem se pojavlja naslednje vprašanje: kdo bo v predhodnem postopku, torej v začetku postopka ugotovil, da prihaja v poštev

določba 82. člena KZ SFRJ, da bi na podlagi tega ravnal po določbah iz postopka o mladoletnikih po II. odstavku 452. člena ZKP, ki so največ nanašajo prav na predhodni postopek — in še nadaljnje vprašanje, ali je določba II. odstavka 452. člena ZKP za organe, ki sodelujejo v postopku do glavne obravnave fakultativna ali obvezna, ali ti organi ocenjujejo, ali je treba zbrati podatke o osebnosti mlajšega polnoletnika ali ne, če predvidevajo, da bo treba uporabiti določbo 82. člena KZ SFRJ.

Zaradi izbire primerov za ugotavljanje osebnosti mlajšega polnoletnika menim, da bi bilo potrebno med preiskavo mlajšega polnoletnika predvsem natančno zaslišati o okoliščinah njegovega dosedanjega življenja, njegovih interesih, nagnjenostih, njegovem odnosu do okolja, v katerem živi ipd. Te okoliščine bo mogoče ugotavljati s pričami, zbrati pa jih je treba tudi od skrbstvenega organa, šole, delovne organizacije ipd. Podatke o teh okoliščinah bo najprej dolžan zbrati preiskovalni sodnik in po njihovi oceni odločiti, ali bo odredil ugotavljanje storilčeve osebnosti, ko bi tudi sicer bilo potrebno, da bi se že v fazi predhodnega postopka ugotavljala storilčeva osebnost in njegova življenjska sredina (tako je navedno tudi v priporočilih resolucije IV. posvetovanja Jugoslovanskega združenja za kazensko pravo in kriminologijo v Sarajevu v letu 1964), kot to določa člen 172/I ZKP, po katerem si preiskovalni sodnik preskrbi podatke o prejšnjem življenju obdolženca in o razmerah, v katerih živi, kot tudi o drugih okoliščinah, ki se tičejo njegove osebnosti: lahko pa tudi odredi medicinske in psihološke preiskave obdolženca, če je treba dopolniti podatke o njegovi osebnosti.

Tudi javni tožilec bi lahko prispeval k ugotavljanju osebnosti mlajšega polnoletnika v skladu z določbo 168. člena ZKP, ki mu zagotavlja aktivno udeležbo pri izvedbi preiskovalnih dejanj. Ta določba mu daje vsekakor možnosti vplivati na to, da se odkrije osebnost storilca bodisi z ugotovitvami, do katerih je prišel samostojno ali pa le z iniciativo za njihovo ugotavljanje, tako kot je sicer glede na nekatera določila ZKP in kazenskih zakonov dolžan ugotoviti nekatere okoliščine, ki so zvezane z osebnimi lastnostmi storilca (npr. kadar odloča v postopku proti mladoletnikom v skladu z načelom oportunitete, člen 468 ZKP, ali ko je to potrebno, da določeno osebno lastnost ugotovi v takšni meri, da bo skupaj z drugimi znaki kaznivega dejanja podan vsaj utemeljen sum glede storilca in glede kaznivega dejanja —

v zvezi s »političnim kriminalom«, v skupini kaznivih dejanj zoper življenje in telo, člen 47 in člen 222 KZ SRS ipd.).³

Po sedanji določbi člena 452/II ZKP je ta določba za organe, ki sodelujejo v postopku, fakultativna. Ta, pa tudi nobena druga procesna določba izrecno ne obvezuje organ, ki vodi postopek, da ugotavlja osebnost mlajšega polnoletnika. Vprašanje te ocene sodi med pravno relevantna vprašanja, ki jih lahko pristojni organ v kazenskem postopku rešuje bodisi po lastni iniciativi, ali pa na predlog strank. Ugotavljanje osebnosti mlajšega polnoletnika sodi torej v prosto oceno organa, ki vodi postopek.

Po določbi člena 452/II ZKP bo sodišče glede na fakultativno možnost šele na glavni obravnavi s sodbo dalo dokončno mnenje, ali mlajšemu polnoletnemu storilcu kaznivega dejanja izreči vzgojni ukrep ali drugo kazensko sankcijo. Da bo sodišče za takšno odločitev imelo potrebne podatke, ki šele omogočajo tehtanje in odločanje, ne bi smela biti določba člena 452/II ZKP v sedanji formulaciji fakultativna za organe, ki sodelujejo v postopku do glavne obravnave. To pomeni, da ne bi smelo biti njim prepuščeno ali zbirati podatke ali ne z domnevo oziroma predpostavko, da bo ali ne bo pri sojenju uporabljena določba člena 82 KZ SFRJ. Končno tudi ZKP ne predvideva v določbi člena 452/II ocene, pač pa ugotovitve. Te ugotovitve pa narekujejo takšno razlago določbe člena 452/II ZKP, po katerih gre za obvezno ravnanje organov predhodnega postopka po določbah tega člena, za fakultativno pa samo za sodeče sodišče.

5. Kaznovalna politika sodišč zoper mlajše polnoletne storilce kaznivih dejanj

Po vseh navedenih ugotovitvah nastaja najprej vprašanje: ali in v kakšnem obsegu so naša sodišča izkoristila možnost uporabe vzgojnih ukrepov zoper mlajše polnoletnike? Iz Kazenske sodne statistike Zavoda za statistiko SRS izhaja, da so sodišča mlajšim polnoletnim storilcem kaznivih dejanj izrekla vzgojne ukrepe v zanemarljivo majhnem številu primerov.

Pač pa so sodišča precejšnji del mlajših polnoletnikov obsodila na kazen zopora, strogega zopora in denarno kazen. Od izrečenih kazni zopora pa so v precejšnjem številu primerov izrekla kazen v trajanju do 3 mesece in od 3 do 6 mesecev, torej kratkotrajno zaporno kazen,

³ Ferlinc, s. 171, 173.

kot večina teoretikov in praktikov opredeljuje kazen, katere trajanje ne presega 6 mesecev. V zvezi s kratkotrajnimi kaznimi se pojavljajo številni problemi, o katerih so razpravljali na več kongresih za kazensko pravo in s katerimi se še vedno ukvarjajo teoretiki in praktiki. Ti problemi niso tema tega članka, vendar pa tudi tem problemom posvečam nekaj pozornosti glede na to, da v njem ugotavljam probleme posebnega postopanja zoper mlajše polnoletnike, predvsem tudi z vidika kaznovalne politike in ker naša sodišča izrekajo tem storilcem kaznivih dejanj kratkotrajne kazni v kar visokem odstotku glede na vse izrečene prostostne kazni. Tako poskušam ugotoviti tudi primernost oziroma neprimernost kratkotrajnih kazni za mlajše polnoletne storilce kaznivih dejanj.

Da bi odgovorili na to vprašanje, je treba na kratko povzeti že ugotovljene dobre in slabe strani kratkotrajnih prostostnih kazni, o čemer so maši in tuji teoretiki in praktiki zavzeli konkretna stališča. Ta stališča je strnil Nikola Srzentić v svoji razpravi: »Kratkotrajne kazni lišenje slobode⁴ v tri skupine:

V prvo skupino uvršča avtorje, ki izhajajo iz namena kaznovanja, posebno iz potrebe, da mora kazen vzgojno vplivati na storilca. Izhajajoč iz tega, da je namen kaznovanja generalna in specialna prewencija, ugotavljajo mnogi avtorji, da kratkotrajne kazni ne morejo delovati preventivno, niti na storilca, niti na druge ljudi in so upravičene le s stališča povračila storilcu, kar pa ne more biti namen kaznovanja, predvsem pa ne izključni namen kaznovanja.

V drugo skupino so uvrščeni avtorji, ki poudarjajo potrebo po tretmanu v času prestajanja kazni, zato pa je treba spoznati storilčevo osebnost in glede na to, določiti tretman, ki bo nanj deloval prevzgojno. Kratkotrajna kazen ne daje možnosti spoznati storilčevo osebnost: če pa je ta že ugotovljena, potem v času prestajanja kratkotrajne kazni ni mogoče z ustreznimi ukrepi storilca prevzgojiti.

V tretjo skupino uvršča Srzentić tiste avtorje, ki opozarjajo na težave v zvezi s storilčevo resocializacijo. Kratkotrajne kazni prekinjajo družinske in socialne vezi: povzročajo težave pri ponovni vključitvi delinkventa v družbeno skupnost; prekinjajo delovno razmerje; omogočajo, da pride delinkvent med prestajanjem kazni v stik z obsojenci, ki utegnejo nanj negativno vplivati.

⁴ Srzentić, s. 4.

Razlogi, ki govore v prid kratkotrajnih kazni, posebno ob kritiki prej navedenih razlogov, bi po Srzentiću mogli biti naslednji:

Ugotovitev, da se s kratkotrajnimi kaznimi nikoli ne uresniči namen generalne in specialne prewencije, je presplošna. Nedvomno so primeri, ko nekajdnevna kazen ne deluje zastrašujoče in nasprotno, ko ima takšna kazen prav tak učinek na posameznika in celo prav tolikšen, kot bi ga imela dolgotrajna kazen. Utemeljena pa bi bila domneva, da se s kratkotrajno kaznijo ne doseže tolikšen namen kaznovanja, kot z dolgotrajno kaznijo, da pa ni popolnoma izključena preventivna funkcija kratkotrajnih kazni. Kot pri vseh drugih kaznih, je tudi pri kratkotrajni kazni odvisna uresničitev specialne prewencije predvsem od storilčeve osebnosti. Zato pa mora biti pri odločanju o vrsti in višini kazni osnovna predpostavka poznavanje storilčeve osebnosti; in zato mora sodnik tudi pri izrekanju kratkotrajne kazni ocenjevati učinek takšne kazni le glede na storilčevo osebnost. Kratkotrajne kazni res onemogočajo celokupen tretman (ki je zbir različnih ukrepov, s katerimi poskušajo vplivati na prevzgojo storilca). Toda prav tako kot so primeri, ko prevzgojni ukrepi ne glede na trajanje kazni nimajo pozitivnih rezultatov, so tudi primeri, ko ima že kratkotrajen obsojenčev kontakt s prevzgojnim osebjem v zaporu pozitivne rezultate.

Tako kot ni mogoče trditi, da kratkotrajne kazni ne vplivajo na pretrganje družinskih in družbenih odnosov, tudi ni mogoče trditi nasprotno. Utemeljena se zdi domneva, da se ti odnosi pretrgajo toliko bolj poredko, kolikor krajša je kazen. Težave pri vključevanju obsojenčev v družbeno skupnost so pri kratkotrajnih kaznih nedvomno manjše, kot pri dolgotrajnih kaznih. Redko pa imajo kratkotrajne kazni za posledico prenehanje delovnega razmerja. Kar pa zadeva nevarnost negativnih vplivov drugih obsojenčev na obsojenca, ki mu je izrečena kratkotrajna kazen, verjetno ta nevarnost ne obstaja vedno. V KPD — jih obsojenke klasificirajo tudi glede na njihovo prejšnje življenje. Končno pa je negativni vpliv odvisen od obsojenčeve osebnosti, od čvrstosti ali labilnosti njegovega značaja in od organizacije vzgojnih ukrepov v zavodu.

Kratkotrajne kazni imajo določene slabosti, ki jih ne gre posploševati, in ki ne morejo biti razlog za njihovo ukinitvev. Zato pa je toliko bolj utemeljen zaključek, da mora biti njihova uporaba omejena in da je treba posvetiti po-

sebno skrb izbiri kriterijev za izrekanje kratkotrajnih kazni.

Toliko o kratkotrajnih kaznih odvzema prostosti nasploh. Če pa imamo pred očmi mlajše polnoletnike, potem menim, da te kazni zanje niso primerne. O tem nas prepričuje kriminalno politično stališče, da je osnovni namen kaznovalne politike zaščita družbe s prevzgojo storilcev kaznivih dejanj in dejstvo, da je v pravni teoriji in v pozitivni zakonodaji močna tendenca po specialni prevenciji, posebno še pri izvrševanju kazenskih sankcij. Gre namreč za storilce, ki jih je treba le izjemoma izolirati iz družbe. Če pa je to potrebno, potem je za njihovo prevzgojo potreben daljši tretman. Proti uporabi kratkotrajnih kazni zoper mlajše polnoletne storilce kaznivih dejanj govorijo njihove biopsihične lastnosti in posebni problemi, ki nastanejo ob prehodu v polnoletnost. Mlajši polnoletniki se še oblikujejo, so v obdobju, v katerem človek ni več mladoletnik, ni pa tudi še zreła osebnost. To je doba velikih preizkušenj, razočaranj, vne-me, pesimizma. Poleg tega pa tudi še posebne splošne osebnostne lastnosti mlajših polnoletnikov, ki se kažejo v pogostih dvomih vase in v druge, v podrejenosti svojim nagonom in zunanjim vplivom, nedvomno kažejo, da gre res za posebno težko dobo. Glede na vse te značilnosti tega obdobja menim, da imajo že navedene slabosti kratkotrajnih kazni na mlajše polnoletnike lahko le še toliko večji negativni vpliv kot na druge polnoletne storilce in da so zato kratkotrajne zaporne kazni za mlajše polnoletnike še manj primerne kot za ostale storilce.

Iz podobnih razlogov se pojavlja tudi vprašanje primernosti denarne kazni za mlajše polnoletne storilce kaznivih dejanj. Ni mogoče zanikati preventivnega učinka denarne kazni na storilca kaznivega dejanja. Nujna predpostavka pa je, da denarna akzen prizadene storilca samega, da jo osebno občuti in da ima možnost, da to kazen plača sam. V starostni kategoriji mlajših polnoletnikov pa so še vedno takšni, ki ne izpolnjujejo materialnih pogojev za izrekanje denarne kazni in bi denarna kazen izrečena takim storilcem, nedvomno prizadela osebe, ki jih vzdržujejo. Sicer pa je težko opravičljivo izrekanje denarne kazni tudi tistim mlajšim polnoletnikom, ki so že zaposleni; če se jim izreče denarno kazen v nizkih zneskih, je vprašljivo, če jo bodo sploh sprejeli kot sankcijo; v tem primeru seveda ne bo nanje vzgojno vplivala. Če pa se jim izreče v večjih zneskih, je sami ne

bodo mogli plačati ob dejstvu, da njihov osebni dohodek praviloma ni visok. V takem primeru plačajo denarno kazen njihovi starši, ali pa se jim v skrajnem primeru spremeni v zapor.

Z uporabo kazenske sankcije, posebno zoper mlajše polnoletnike, je treba težiti k prevzgoji storilca z ustreznim tretmanom, da bi tudi sam spoznal nepravilnost in škodljivost svojega ravnanja. Denarna kazen nima takega učinka, saj njena vsebina ni tretman z obsojencem; je čisto represivne narave, je vračilo za storjeno dejanje, povračilo škode zaradi povzročene škode. Zato pa denarna kazen ni primerna za mlajše polnoletnike. Namesto te sankcije je primernejša in učinkovitejša izrekanje pogojno obsodbo z varstvenim nadzorstvom.

6. Ocena stanja

Mlajši polnoletniki predstavljajo novo zakonsko kategorijo, ki mora tako kot vse, kar je novo, do svoje afirmacije preiti določeno pot v krajšem ali daljšem času. Toda od junija 1959 ko smo v reformi našega kazenskega prava, v zakonu o spremembah in dopolnitvah kazenskega zakonika, dobili določbe o mlajših polnoletnikih in z njimi možnost nekatere ukrepe, ki se uporabljajo zoper mladoletnike, uporabiti ob določenih pogojih za to novo zakonsko kategorijo storilcev, je preteklo do leta 1984 že 25 let. To je vsekakor čas, ki bi moral prinesiti določene izkušnje iz prakse in pokazati vzroke, zakaj se te določbe v praksi naših sodišč tako redko uporabljajo.

Z namenom, da bi poskusil najti vzroke, sem poslal vsem enotam temeljnih sodišč (42 enotam) in enotam temeljnih javnih tožilstev (18 enotam) v Sloveniji anketne liste, ki mi jih je izpolnjene vrnilo 70 sodnikov in 36 javnih tožilstev oziroma namestnikov. Tako sem dobil stališče velike večine prvostopnih kazenskih sodnikov in javnih tožilcev, ki neposredno odločajo o uporabi zakonskih določb za mlajše polnoletnike. Rezultat te ankete je bil naslednji: 84 % anketiranih meni, da je utemeljena možnost, ki jo daje zakon, da se vzgojni ukrepi ob določenih pogojih uporabijo za mlajše polnoletnike; 16 % pa jih meni nasprotno. Od anketiranih sodnikov je 86 % odgovorilo pozitivno in 14 % negativno; od anketiranih javnih tožilcev pa več kot $\frac{3}{4}$ pozitivno. Eni kot drugi pa so odgovorili, da so malokdaj izrekli oziroma predlagali izrek vzgojnih ukrepov; 83 % sodnikov

takega ukrepa sploh ni izreklo. Kot vzrok za malokdaj predlagani oziroma izrečen vzgojni ukrep navajajo naslednje:

— bojazen, da izrečeni vzgojni ukrepi ne bi bili izvršeni zaradi kadrovskih težav Centrov za socialno delo (pomanjkanje socialnih delavcev in psihologov) in preobremenitev socialnih delavcev izven te institucije ter vprašljive, za resocializacijo primerne organiziranosti vzgojno-poboljševalnih domov;

— narava in teža storjenega kaznivega dejanja; mlajši polnoletni storilci kaznivih dejanj so najpogosteje storili hujša kazniva dejanja in dokaj poguma je treba imeti, da se temu storilcu izreče le vzgojni ukrep, pri čemer ima nedvomno določen vpliv na tako določitev tudi javno mnenje;

— procesna ekonomija; uporaba vzgojnih ukrepov zahteva določena predhodna procesna dejanja, ki podaljšujejo kazenski postopek zaradi pritegnitve izvedencev: psihologov, psihiatrov in drugih, ki pa so dosegljivi le v večjih mestih.

Tem razlogom lahko dodamo še preslabo (vendar potrebno) dodatno izobrazbo sodnikov, ki sodijo mlajše polnoletne storilce kaznivih dejanj, namreč izobrazbo iz kriminologije, psihologije, pedagogike, socialnega dela itd.

Menim, da vsi ti razlogi niso utemeljeni. Težave v zvezi z izvrševanjem vzgojnih ukrepov strožjega nadzorstva skrbstvenega organa, ki so bile v pomanjkanju socialnih delavcev in psihologov v Centrih za socialno delo, so v glavnem že odpadle. Sicer pa bi več izrečenih vzgojnih ukrepov strožjega nadzorstva skrbstvenega organa sililo pristojne institucije in občinske skupščine, da bi razvoju te službe posvetili več pozornosti. V sedanjem stanju pa bo obremenitev teh služb z dolžnostmi v zvezi z izrekanjem navedenega ukrepa silila te službe v večjo aktivnost in pod kontrolo sodišča v pravilno in dosledno izvajanje ukrepov. Glede narave in teže storjenega kaznivega dejanja pa menim, da je mogoč vzrok v domnevi, da je teža kaznivega dejanja pri mlajšem polnoletniku merilo za duševno zrelost. Glede tega v celoti sprejemam stališče dr. Skaberneta, ki povzema mnenje Illchmanna Christa, da teža kaznivega dejanja pri mlajšem polnoletniku ne more biti merilo za duševno zrelost in za prognostično neugodno presojo, ampak prej znamenje nezrelosti.

Uporaba vzgojnih ukrepov zahteva določena predhodna procesna dejanja, ki podaljšujejo postopek. Zato pa je iz razloga procesne ekonomije mnogo lažje opustiti uporabo določbe

79. člena KZ oziroma 82. člena KZ SFRJ. Toda dejstvo, da vse navedene obveznosti niso bile potrebne za izrek strožjega nadzorstva skrbstvenega organa ob pogojni obsodbi (člen 79 k/III KZ), pa tega kljub temu niso izrekli, narekuje sklep, da ekonomičnost postopka ni mogla biti, vsaj ne pomemben vzrok za to, da niso javni tožilci predlagali oziroma sodniki izrekli tega ukrepa. Glede na stališče, da morajo biti navedena predhodna procesna dejanja v zvezi z določbo člena 452/II ZKP obvezna in ne fakultativna, je vprašanje procesne ekonomije še toliko bolj aktualno. Pri tem pa ni mogoče prezreti dejstva, da je objektivno še dražje, če se zaradi izrečenega neustreznega ukrepa mlada oseba ponovno pojavi pred sodiščem; pri tem se v večini primerov tudi zamudi pravi čas za resocializacijo, ko je bil storilec dejanja še bolj dojemljiv in bolj dostopen za ustrezno obravnavanje.

7. Sklepne ugotovitve

— Mlajši polnoletniki so ljudje tik pred vstopom v zrelo obdobje. Niso pa še dosegli tiste stopnje fizične in duševne zrelosti, ki jo imajo odrasli; ob upoštevanju splošnih kriterijev zrelosti, so v marsičem še nezreli. Zaradi njihovih posebnih značilnosti in lastnosti jih je treba v celoti obravnavati kot posebno kategorijo storilcev kaznivih dejanj; treba jih je obravnavati drugače kot druge polnoletne storilce kaznivih dejanj.

— Naša zakonodaja je v predpisih materialnega prava pravilno uredila kategorijo mlajših polnoletnih storilcev kaznivih dejanj. Dileme v predpisih procesnega prava, nastale zaradi nekaterih nejasnih določb o mlajših polnoletnikih pa je treba odpraviti s takšno razlago določbe člena 452/II ZKP, kot je navedeno v tem sestavku, namreč, da gre za obvezno ravnanje organov predhodnega postopka po določbah tega člena, za fakultativno pa samo za sodeče sodišče.

— Razlogi, ki jih navajajo za to, da sodniki ne izrekajo mlajšim polnoletnim storilcem kaznivih dejanj vzgojnih ukrepov iz 82. člena KZ SFRJ, oziroma jih niso izrekli po prejšnji določbi člena 79 k KZ, niso utemeljeni. Težave v zvezi z izvrševanjem vzgojnih ukrepov iz 82. člena KZ SFRJ, ki so bile predvsem v pomanjkanju socialnih delavcev in psihologov v Centrih za socialno delo in v organiziranosti vzgojnopoboljševalnih domov, so v glavnem že odpadle.

— Dejstvo, da mlajši polnoletniki najpogosteje storijo hujša kazniva dejanja vpliva na to, da sodniki zaradi narave in teže storjenega dejanja izrečejo tem storilcem kazni, četudi izpolnjujejo pogoje za uporabo vzgojnega ukrepa. Vendar pa teža kaznivega dejanja ne more biti merilo za duševno razvitost in za neugodno prognozo, pač pa je prej znamenje nezrelosti.

— Uporaba vzgojnih ukrepov zahteva nekatera predhodna procesna dejanja, ki podaljšujejo kazenski postopek, ko je potrebno zbrati podatke o mlajšem polnoletnem storilcu kaznivega dejanja po določbi člena 452/II ZKP v zvezi z 82. členom KZ SFRJ, kar sicer podraži postopek. Ni pa mogoče prezreti dejstva, da je objektivno še dražje, če se zaradi izrečenega neustreznega ukrepa mlada oseba ponovno pojavi pred sodiščem; pri tem se v večini primerov tudi zamudi pravi čas za resocializacijo, ko je bil storilec dejanja še bolj dojemljiv in bolj dostopen za ustrezno obravnavanje. Ekonomičnost postopka zato tudi ne more biti in ne sme biti razlog, da sodišča ne bi izrekla ukrepov iz določbe 82. člena KZ SFRJ.

— Sodnik, ki sodi mlajše polnoletne storilce kaznivih dejanj, se mora dodatno izobraževati na področju kriminologije, psihologije, pedagogike in socialnega dela. Zato naj bi mlajše polnoletne storilce kaznivih dejanj načeloma sodil sodnik za mladoletnike, katerega delo terja takšno izobrazbo. Če pa to ne bi bilo mogoče, naj bi se z letnim razporedom dela vsi mlajši polnoletni storilci kaznivih dejanj dodelili v obravnavanje le enemu sodniku, ki bi se za to moral dodatno izobraževati na prej navedenih področjih.

— Pri odpravi dilem v zvezi z uporabo določb o mlajših polnoletnikih v našem materialnem in procesnem pravu in ob ugotovitvi vrste pozitivnih tendenc v tem institutu, je treba uporabljati te predpise in ne čakati izkušenj iz prakse drugih; prakso ustvarjamo sami s praktično uporabo predpisov, ki nam jih dajejo materialni in procesni zakoni. Praksa je in ostane usmerjevalec in regulator in temeljno merilo za določeno teorijo. Vsako teorijo je treba soočiti s prakso, potem pa pregledati, kje so potrebni popravki, v teoriji ali v praksi.

LITERATURA

1. Bavcon, L.; Šelih, A.: **Kazensko pravo — splošni del**, Ljubljana 1978.
2. Carić, A.: **Problemi maloletničkog sudstva**, Split 1971.
3. Ferlinc, A.: Javni tožilec in osebne lastnosti storilca kaznivega dejanja, **Pravnik** 1978.
4. Kobal, M.: Vedenjske motnje v otroštvu in adolescenci, Klinična bolnišnica za psihiatrijo Ljubljana.
5. Kobe, P.: Upoznavanje ličnosti učinioca krivičnog dela kao pretpostavka individualizacije pri izricanju krivične sankcije i njenom izvršenju, **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo** 4/1964.
6. Lazarević, L.: **Položaj mladih punoletnika u krivičnom pravu**, Beograd 1963.
7. Skaberne, B.: Kriminaliteta in obravnavanje mlajših polnoletnih oseb v SR Sloveniji, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo** 1—2/1968.
8. Skaberne, B.: Razvoj kazenskega prava za mladoletnike, **Zbornik znanstvenih razprav XXXII**, letnik 1966.
9. Srzentić, N.: Kratkotrajne kazne lišenja slobode, **Pravni zbornik** 2/1961.
10. Vasiljević, T.: Kriminalitet maloletnika, **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo** 2/1965.
11. Vujčić, D.: Psihiatriska veštačenja u krivičnim predmetima maloletnika i mladih punoletnih lica, **Pravni život** 11—12/1969.
12. Žmuc-Tomori, M.: Problemi adolescence in družine, Klinična bolnišnica za psihiatrijo Ljubljana.

UDC 343.11
343.137.5

Problems of Special Penal Treatment of Young Adult Offenders

Kramarič, Janez L. L. M., Magistrate of the First degree court, Novo mesto

Young adults are persons who have not yet attained the degree of physical and mental maturity, characteristic of adulthood. Due to their specific characteristics and properties, they must be on the whole treated in a special category of offenders. The courts impose on them educational measures of Article 82 of the Penal Code of SFR of Yugoslavia in too few cases. Instead they are usually imposed the same sanctions as adult offenders. The application of educational measures does actually require certain preliminary investigations which prolong criminal procedure and consequently make it more

expensive. Considered objectively however, it is even more expensive if a young person appears again before the court, due to the unsuitability imposed sanction. In this case, the most appropriate time for resocialization is missed in most cases. The judge, who rules upon the cases of young adult offenders must receive supplementary training in criminology, psychology, pedagogics and social work. For this reason, young adult offenders should be judged by a juvenile magistrate whose position requires him to obtain the appropriate training.